

Ekstremizm we współczesnej Europie – przejawy, wyzwania, zagrożenia¹

W dniach 6-7 października 2010 roku Instytut Bezpieczeństwa i Spraw Międzynarodowych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej był gospodarzem międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej tematyce współczesnego ekstremizmu. Konferencja zgromadziła około czterdziestu naukowców i specjalistów z uniwersytetów i instytutów badawczych z Polski, Republiki Federalnej Niemiec, Słowacji, Federacji Rosyjskiej oraz Stanów Zjednoczonych. Gościli również przedstawiciele Wydziału ds. Ochrony Konstytucji Landu Brandenburgia oraz polskich i niemieckich organizacji pozarządowych. Skupienie różnorodnych środowisk umożliwiło wszechstronną analizę problematyki związanej z ekstremizmem. Program konferencji podzielony został na dwie części. W pierwszym dniu omówione zostały zagadnienia teoretyczne związane z istotą, pojęciem i źródłami ekstremizmu. Ukazana została wielość i różnorodność form jego występowania i metod działania. Drugi dzień koncentrował się w głównej mierze wokół problematyki ekstremizmu w Polsce i w Niemczech, w tym m.in. obejmował przyczyny powstawania i sposoby przeciwdziałania ekstremizmowi. Analiza poszczególnych zagadnień nie tylko dotyczyła pojedynczych przypadków (*case study*), ale także prowadzona była w perspektywie porównawczej. Ze względu na międzynarodowy charakter konferencji sesje plenarne odbywały się w języku angielskim, natomiast panele tematyczne – w języku polskim. Konferencja zorganizowana została we współpracy z Dolnośląskim Punktem Informacyjnym Europe Direct przy Dolnośląskiej Szkole Wyższej, Fundacją na Rzecz Studiów Europejskich (FEPS), Konsulatem Honorowym Republiki Słowackiej we Wrocławiu oraz wrocławskim oddziałem Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych. Projekt wsparła Polsko-Niemiecka Fundacja na rzecz Nauki.

Pierwsza część obrad plenarnych poświęcona była koncepcjom i kontrowersjom związanym z definiowaniem ekstremizmu politycznego. Referat dotyczący owej problematyki wygłosili prof. Uwe Backes (Instytut Badań nad Totalitaryzmem im. Hanny Arendt, Uniwersytet Techniczny w Dreźnie) oraz prof. Roman Bäcker (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Prof. Backes w swoim wykładzie skoncentrował się na istocie tzw. *negatywnej definicji ekstremizmu*, stwierdzając iż określa ona ekstremizm niebezpośrednio poprzez zaprzeczenie minimum, na którym oparte są współcześnie konstytucyjne państwa demokratyczne, czyli – kontrola władzy, pluralizm oraz prawa człowieka. Stąd też – Jego zdaniem – ekstremizm zdefiniować można poprzez: dążenie do autokracji, antypluralizm oraz antydemokratyzm. Równocześnie prof. Backes wskazał na szerokie spektrum postaw ekstremistycznych, wyróżniając „miękką” i „twardą” formę ekstremizmu. Prof. Roman Bäcker skoncentrował się natomiast na problematyce kontekstualnego oraz uniwersalnego definiowania ekstremizmu. W jego opinii kontekstualne ujęcie ekstremizmu uniemożliwia stworzenie bardziej uniwersalnej definicji ekstremizmu politycznego. Aby tego dokonać, należy

¹ Szersze omówienie konferencji ukazało się w „Przeglądzie Zachodnim” nr 4, 2010, s. 304-309.

precyzyjnie zdefiniować ideologię oraz radykalny sposób zachowania ekstremistów w odniesieniu do bardziej ogólnych kategorii. Nieodzwonne w tym wypadku jest określenie, czy ekstremizm rozpatrywany będzie w otoczeniu demokratycznym czy niedemokratycznym. Uznanie przez prof. Bäckera populizmu – w jego czystej postaci – za formę politycznego ekstremizmu stało się następnie podstawą do dyskusji o wzajemnych relacjach i granicach między pojęciami: ekstremizm, radykalizm oraz populizm.

Tematem drugiej sesji plenarnej były formy i przejawy współczesnego ekstremizmu. Treść prezentowanych referatów pozwoliła na przegląd różnorodnych jego postaci w poszczególnych częściach Europy i świata. Jako pierwszy głos zabrał prof. Andrzej Jabłoński (Uniwersytet Wrocławski), który w swoim wystąpieniu wprowadzającym: *Geneza i rozwój liberalnego i konserwatywnego radykalizmu* odniósł się do dyskusji wokół definiowania pojęć ekstremizm i radykalizm. Wskazał także na nierzadko odmienne znaczenie ekstremizmu i radykalizmu w różnych okresach historycznych. Profesor dowodził ponadto, że radykalne idee mogą występować nie tylko na obrzeżach spektrum politycznego, ale również w politycznych i ekonomicznych ideologiach głównego nurtu, czego przykładem jest „Nowa Prawica”. Komplementarne w stosunku do powyższego było wystąpienie profesora Bohdana Szklarskiego (Instytut Studiów Politycznych PAN) zatytułowane: *Radykalna normalność czyli ekstremizm po amerykańsku*. Profesor wykazał, że amerykański zakres „normalności” jest znacząco odmienny od europejskiego, mieszczą się w nim bowiem ugrupowania głoszące z europejskiej perspektywy radykalne poglądy, takie jak: nieskrępowany dostęp do broni, wyższość przemocy nad prawem (gdy stanowi je uzurpatorski rząd federalny), negacja pluralizmu, a wszystko to odbywa się pod „świętym” sztandarem konstytucji. Szklarski podkreślał również, że w związku z odmiennymi uwarunkowaniami społeczno-politycznymi w przeciwieństwie do wielu państw europejskich ekstremiści amerykańscy działają raczej w formie ruchów politycznych o zasięgu lokalnym niż partii politycznych o zasięgu ogólnopaństwowym.

Za przykład europejskiego ekstremizmu posłużył przypadek Słowacji, który został zreferowany w wystąpieniu dr Grigorija Meseznikova (Instytut Spraw Publicznych, Bratysława). Starał się on udzielić odpowiedzi na pytanie: jak doszło do tego, że w wyborach parlamentarnych w 2010 r. prawicowe, neofaszystowskie ugrupowanie ekstremistyczne – *Partia Ludowa – Nasza Słowacja* uzyskało najlepszy w powojennej historii Słowacji rezultat wyborczy. Referent wskazał na czynniki, które doprowadziły do obserwowanych tendencji. Z jednej strony podkreślił znaczenie specyficznych uwarunkowań etniczno-demograficznych, historycznych oraz społeczno-kulturowych i politycznych Słowacji. Z drugiej natomiast wskazał na zmianę taktyki stosowanej przez samych ekstremistów. Meseznikov konkludował, że dyskurs społeczno-polityczny o silnym zabarwieniu nacjonalistycznym prowadzony podczas kadencji populistycznego rządu w latach 2006-2010 stworzył ekstremistom nie tylko możliwość zaprezentowania się jako „prawdziwi patrioci”, ale przyczynił się również do erozji konsensusu wymierzonego przeciwko uczestnictwu ekstremistów w oficjalnej polityce państwa. Kolejne dwa wystąpienia – dr Yakova Kostjukowskiego (Rosyjska Akademia Nauk, ST Petersburg) oraz prof. Krzysztofa Kubiaka (Dolnośląska Szkoła Wyższa) ukazały różnorodne przejawy aktywności ugrupowań terrorystycznych w Europie. Dr Kostjukowski omówił problematykę powiązań pomiędzy zorganizowaną przestępczością a grupami terrorystycznymi w Rosji. Starał się również odpowiedzieć na pytanie: czy przestępczość

zorganizowana jest czynnikiem ekstremizmu, czy kontroli społecznej? Kostjukowskij pokazał na czym polega wspólnota interesów, która powstała na początku lat 90. pomiędzy zorganizowaną przestępczością a grupami ekstremistycznymi (w szczególności terrorystycznymi), wskazując m.in. na handel określonymi dobrami. Wystąpienie profesora Kubiaka poświęcone było natomiast genezie, powstaniu i ewolucji ekstremistycznej Cypryjskiej Organizacji Wyzwolenia Narodowego (EOKA), zarówno w jej formie pierwotnej (EOKA A), jak i późnej (EOKA B).

Popołudniowa część konferencji składała się z pięciu paneli tematycznych, które odbyły się w dwóch równoległych sesjach. Uczestnicy konferencji mieli tym samym sposobność zaprezentowania wyników swoich badań oraz przedyskutowania intrygujących ich zagadnień. Pierwszy panel dotyczył teorii ekstremizmu i koncentrował się wokół problematyki jego źródeł, mechanizmów i strategii. Tematem drugiego panelu były powiązania pomiędzy ekstremizmem i religią. Panel trzeci i czwarty dotyczył partii, organizacji i ruchów ekstremistycznych, a panel piąty poświęcony był zagadnieniom terroryzmu i separatyzmu.

Drugi dzień konferencji koncentrował się w głównej mierze na problematyce ekstremizmu w Polsce i w Niemczech. Pierwsza sesja plenarna poświęcona była w głównej mierze źródłom sukcesu wyborczego oraz specyfice elektoratu ekstremistycznych i populistycznych partii politycznych w Polsce i w Niemczech. W jej trakcie głos zabrali profesorowie: Frank Decker (Uniwersytet Boński), Radosław Markowski (Centrum Studiów nad Demokracją SWPS, Instytut Studiów Politycznych PAN) oraz Jackson Janes (Amerykański Instytut Studiów nad Współczesnymi Niemcami, Uniwersytet Johna Hopkinsa w Waszyngtonie).

Profesor Decker poruszył problematykę tzw. trzeciej fali prawicowego ekstremizmu w Republice Federalnej Niemiec i skoncentrował się na analizie uwarunkowań sukcesu partii prawicowoekstremistycznych i prawicowopopulistycznych oraz na przyczynach wzrostu przestępczości motywowanej ksenofobią. W podsumowaniu wysnuł wniosek, że protest wywołuje efekt uaktywnienia i upolitycznienia ukrytych oraz nierzadko tłumionych poglądów skrajnie prawicowych. W ten sposób poziom społecznego niezadowolenia staje się, w jego opinii, decydującym czynnikiem wyjaśniającym niestabilne poparcie dla niemieckich partii dalekiej prawicy. Profesor Markowski wskazał natomiast na eurosceptycyzm jako źródło sukcesu chrześcijańsko-nacjonalistycznej i ekstremistycznej Ligi Polskich Rodzin oraz radykalnej, populistyczno-lewicowej Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej. Na podstawie badań empirycznych referent dowiódł, że zgodnie z modelem Downs'a istnienie niereprezentowanego dotąd eurosceptycznego elektoratu stało się źródłem sukcesów partii w wyborach parlamentarnych 2001 r. Funkcję komentatora w tej sesji plenarnej pełnił profesor Jackson Janes. Porównując procesy polityczne mające miejsce w USA oraz państwach europejskich, prof. Janes stwierdził, że głównym problemem jest obecnie zanik zaufania do rządów i instytucji, ogólna podejrzliwość wobec polityki i polityków, co prowadzi do sukcesów partii populistycznych i ekstremistycznych. Jako przykład wskazał Tea Party w USA oraz partię Wildersa (PVV) w Holandii. Niemcy w opinii profesora wciąż borykają się z tzw. cieniem Hitlera, co powoduje, że badane ugrupowania pozostają nadal w izolacji.

Celem ostatniej sesji było ukazanie doświadczeń Polski i Niemiec w walce z ekstremizmem. Przedmiotem analizy były m.in. instrumenty prawne, działania represyjne

i prewencyjne. Sesja zgromadziła przedstawicieli administracji państwowej, naukowców oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych z Polski i Niemiec. Jako pierwszy zabrał głos Gordian Meyer-Plath (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Wydział Ochrony Konstytucji, Land Brandenburgia). Przedstawił on cele i sposoby działania Urzędu Ochrony Konstytucji. Wskazał na zasadniczą rolę urzędu w pozyskiwaniu oraz udostępnianiu władzom państwa, policji, opinii publicznej informacji na temat działań wymierzonych w konstytucyjny porządek i bezpieczeństwo narodowe. Profesor Zbigniew Wiktor (Uniwersytet Wrocławski) omówił natomiast istniejące w Polsce regulacje prawne wymierzone w działania, organizacje i partie ekstremistyczne, ze szczególnym wskazaniem na związaną z tym problematykę funkcjonowania partii komunistycznej. Ostatni trzej prelegenci ukazywali różnorodne formy działań prewencyjnych wobec ekstremizmu. Na przykładzie Saksonii Stefan Schönfelder („Weiterdenken”, Fundacja im. Heinricha Boella w Saksonii) omówił pozarządowe strategie walki z przestępczością motywowaną nienawiścią oraz ze skrajnie prawicową ideologią na przestrzeni ostatnich 10-15 lat. Na aktywność polskich NGO’s w zakresie przeciwdziałania rasizmowi, ksenofobii i nietolerancji wskazał Wiktor Marszałek („Nigdy Więcej” Warszawa), posługując się przykładem inicjatyw podejmowanych przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej” w tym m.in. „muzyka przeciwko rasizmowi” czy „racism delate”. Markus Priesterath omówił natomiast działalność Sojuszu na rzecz Demokracji i Tolerancji – organizacji powstałej z inicjatywy Ministerstwa Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych RFN w 2000 r. Zwrócił uwagę słuchaczy na szczególną rolę Sojuszu jako punktu kontaktowego oraz dostawcy usług dla inicjatyw i grup zaangażowanych w praktyczną promocję demokracji i tolerancji, w tym m.in. działalność na rzecz zwalczania wszelkich przejawów ekstremizmu. Dyskusja podsumowująca sesję plenarną koncentrowała się wokół problematyki zakazu partii i organizacji politycznych. Rozważano czy demokracja powinna używać metod represyjnych wobec organizacji i partii politycznych, a także czy zapisy o zakazie partii powinny znajdować się w najwyższym akcie prawnym, jakim jest konstytucja. Dyskutowano również kwestię skuteczności zakazu oraz problemów związanych z egzekwowaniem istniejących regulacji prawnych w tym zakresie.

Podsumowując, należy stwierdzić, że szeroki zakres problematyki poruszanej podczas konferencji oraz udział przedstawicieli różnych środowisk naukowych, studentów oraz praktyków pozwoliły na ukazanie współczesnego ekstremizmu z różnych perspektyw, co przyczyniło się do przybliżenia istoty zjawiska oraz określenia wyzwań, przed jakimi stoją współczesne państwa oraz społeczność międzynarodowa. Duże zainteresowanie konferencją świadczy o aktualności i ważkości podejmowanej problematyki.

Aleksandra MOROSKA